

Njemački historičar Ranke i Vuk Karadžić

BRANKA PRIBIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

Dvjestogodišnjica rođenja Vuka Stefanovića Karadžića potakla je sav kulturni svijet na oživljavanje njegova značenja u području jezikoslovnog, književnog, a i historijskom. Ne nabrajajući sada univerzitetske centre u Evropi i Sjedinjenim Državama, koji su tim povodom upriličili internacionalne simpozije i izložbe, učinilo nam se zgodnim, nužnim i pravičnim da se posebno odvoji Vukova suradnja sa jednim stranim historičarem, koja je urodila značajnim plodom.

Leopold von Ranke, profesor povijesti na berlinskom sveučilištu, napisao je 1829. god. knjigu »Die serbische Revolution« — nazvavši tako oslobodilačke ratove Srbije od 1804. do 1813. i 1815. god. Djelo je plod suradnje sa Vukom.

Ranke (Hiehe, Tiringija, 1795 — Berlin, 1886), potomak je evangeličkih pastora: ali je otac bio pravnik. Solidno obrazovan na školama, koje su prije njega pohađali Klopstock i Fichte, studirao je teologiju i filologiju (Halle, Leipzig), a zatim još i povijest kod čuvenoga njemačkog historičara Niebura. U autobiografiji »Zur eigenen Lebensgeschichte«, Leipzig 1890, govori o tome što je sve uticalo na njegovo formiranje. Ponajprije su to bile Fichteove »Reden an die deutsche Nation«, zatim »Rimska povijest« spomenutog historičara Niebura, ali i Goetheova ličnost, za kojega kaže da je obilježavala epohu i znatno doprinijela uvođenju »moderne klasičnosti« u studije i humanističke nauke. Iako izražava najveće poštovanje prema njemu, Ranke ga u pogledu jezika ipak smatra premodernim, pa je, bez sumnje, zanimljiv podatak da je zbog vlastitoga jezičnog obrazovanja posegao za starijim njemačkim autorima, tj. Lutherom. Tu nalazi »jezički oblik koji u naciji dublje počiva«. Od Luthera je — kaže — učio njemački jezik, a ta mu je baza pomogla da bolje shvati i moderni njemački književni jezik. Ovaj senzibilitet za jezik i briga za ljepotu i bogatstvo pisanog teksta, postaću karakteristika cijeloga Rankeova plodnog naučnog opusa, a biće i baza za kasnije prijateljstvo sa Vukom.

Opredijelivši se definitivno za historiju (»Ich war nun ganz Historiker geworden« — zabilježio je o sebi), odlazi u Prusku, gdje na gimnaziji u Frankfurtu na Odri (1818—1825) predaje povijest i ustrajno istražuje u tamošnjoj biblioteci, naročito bogatoj historiografskim radovima. Tu upoznaje djela historičara Huga Grotiusa, Waltera Scotta i drugih. Iz toga vremena potječe Rankeovo pismo bratu Heinrichu u kojem se vidi njegovo oduševljenje za povijest kao takvu, a i njegov metafizički svjetonazor. God. 1818. objavljuje kritičke opaske pod naslovom »Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber«, pri čemu mu je Tukidid uzor. Već god. 1824. nastaje njegovo prvo povijesno djelo »Geschichte der

romanischen und germanischen Völker von 1494—1535«. Zapaženo u naučnim krugovima, ono mu donosi poziv berlinskog sveučilišta. Sa nepunih trideset godina imenovan je izvanrednim profesorom i to ostaje do svoje smrti.¹ Tako se Ranke našao u samoj jezgri njemačkog kulturnog i naučnog života, a stigao je baš nekako u vrijeme kada su oni koji su osnovali taj hram nauke, ili ostavili u njemu znatnog traga — bili na posljednjem odlasku (Humboldt, Hegel, Schleiermacher, Savigny i dr.) Već 1832. god. postaje član Njemačke akademije. Svoja istraživanja proširuje radom po venecijanskim i bečkim arhivima, naročito u posljednjim, kada je austrijskom okupacijom Venecije sav taj dragocjeni materijal prenesen u Beč. Tu mu je i sâm Metternich dao posebnu dozvolu za rad na inače nepristupačnim dokumentima.

Na jednom Rankeovom portretu nepoznatog majstora iz 1852. god., koji se nalazi u Muzeju njegova rodnog mjesta, vidi se plemenit i prodoran pogled čovjeka nižeg rasta, ali velike energije i snage duha. Baš je to posljednje došlo do izražaja kada se prilikom dodjele plemićkog ranga morao odlučiti za devizu na svom grbu. Izabrao je misao »Labor ipse voluptas«, što znači da je rad, stvaralaštvo, sam po sebi radost.

Poslije prve, već spomenute povijesti Ranke stvara u nekoliko decenija svoj naučni opus, koji zahvaća razna područja evropske historije, npr.: Povijest Reformacije; Povijest rimskih papa; Povijest Engleske u 16. i 17. st.; Prilog povijesti Austrije i Pruske, i dr. Posebno valja izdvojiti obimnu historiju Pruske (Leipzig 1874), zbog čega je s pravom nazvan historičarem te njemačke države. U pisanju višetomne Svjetske povijesti prekinula ga je smrt. Uz to je, u razdoblju od 1832. do 1836, Ranke izdavao u Berlinu časopis »Historisch-Politische Zeitschrift«.

Već na početku naučnog rada Ranke se opredjeljuje za svoje shvaćanje povijesti; što je ona i što historičar treba da čini? Kao uvjereni evangelički vjernik smatrao je da je u povijesti prisutno božansko djelovanje, »das göttliche Wirken«. Međutim, historijskim tokovima prošlosti naučnik se ne smije poslužiti u smislu izricanja suda ili poučavanja; on mora prikazati »kako je zapravo bilo« — poznata je njegova rečenica. Time se Ranke suprotstavio ranijoj historiografskoj koncepciji iz doba prosvjetiteljstva. Kao Nieburow učenik naglašavao je nužnost kritičkog pristupa izvorima, pa je time udario temelje modernoj historiografiji. Formulirao je shvaćanje o »realno-duhovnim ličnostima« u povijesti koje treba shvatiti, tj. protumačiti iz njih samih, čime je doprinio oblikovanju historizma.² U političkom životu svoga vremena zastupao je konzervativnu državnu ideju, nasuprot liberalizmu. Zanimljivo je njegovo tumačenje da evropske države XVIII. st. predstavljaju oblik evropskog zajedništva, koje se manifestiralo, tj. održalo i poslije francuske revolucije.

¹ Naročito su bili poznati njegovi seminari, koji su oduševljavali studente, kao uvijek kod pravih profesora, i u čemu se manifestira onaj idealni klasični pojam intelektualnog zajedništva »magistorum et scholarium«.

² Kao što je poznato, sam termin 'historizam' češće se javlja u nauci oko 1900, ali prethodi mu uvjerenje da je svaka stvarnost, svaka pojava historijski uvjetovana. Time je oborena idealistička slika svijeta po kojoj su ideje oličenje objektivnog duha. Historizam je doprinio uvažavanju povijesti kao nauke. Smatra se da je baš u L. Rankeu dostigao svoj vrhunac. Još i danas vrijedi shvaćanje historizma da su čovjekovi uvjeti života i norme koje je sebi postavio podvrgnuti historijskim promjenama.

Iz ovog predstavljanja Rankea današnji čitalac lako može shvatiti da je tu bogatu i budnu ličnost mogao zainteresirati i mali, ali značajni narod na Balkanu, te živi svjedok tamošnjeg previranja — Vuk Karadžić. Te su se dvije ličnosti srele u Beču u vrijeme Rankeova rada na arhivskoj građi godine 1827. i 1828, a najvjerojatnije posredstvom učenog Slovenca Jerneja Kopitara. Vuk se i sâm bavio mišlju da opiše povijesne događaje, pa je već bio zabilježio kazivanja pojedinih važnih učesnika iz Srbije (prota Nenadović, prota Žujović, J. Protić, L. Lazarević, P. Dobrinjac i drugi). Svu svoju građu spremno je predao Rankeu, a svakodnevnim bečkim razgovorima raslo je i hranilo se interesovanje ovog historičara za prilike na Balkanu. Očigledno, bilo je to izuzetno poznanstvo: Naučnik-historigraf Ranke upoznao je jedan slovenski narod, njegovu kulturu, običaje, mentalitet, religiju i posredstvom narodnih pjesama, koje je Vuk prikupljao, posredstvom same Vukove ličnosti³ i konačno posredstvom spomenute građe. Sa toplinom se Ranke u svojim autobiografskim bilješkama sjeća tih usreta sa »nezaboravnim prijateljem Vukom«, piše o tome i bratu Heinrichu kojem još saopštava: »Počeo sam učiti srpski«. Posljednje mu nije bilo neophodno, jer mu je Vuk sve prevodio na njemački, no dokazuje koliko je bio ponesen predmetom svoga naučnog proučavanja. Uostalom, imali su za istraživača sretnije koincidencije od takve. U času susreta sa Rankeom pak, Karadžić je već bio primio odlikovanje Ruske akademije za svoj »Srpski rječnik«, postao član Učenog društva u Krakovu, a dodijeljen mu je bio i doktorat filozofije sveučilišta u Jeni. U vrijeme plodnog druženja sa njemačkim historičarem, Vuk objavljuje u svom almanahu »Danica za 1828« studiju »Geografičko-statističko opisanje Srbije«, a tada izlazi i njegov historijski spis: »Knez Miloš Obrenović, knez Srbije« — što je, naravno, Ranke poznavao i iskoristio.

S druge strane, u Rankea je povijesna problematika brzo sazrela u naučno djelo. »Die serbische Revolution« izlazi u Hamburgu 1829. god. sa podnaslovom »Na temelju srpskih dokumenata i saopštenja. Sa kartom Srbije.« (Aus serbischen Papieren u. Mittheilungen. Mit einer Charte Serbiens). Špalte je u Beču korigirao sâm L. Mušicki. Knjiga sadrži 12 glava u kojima se govori o stanju pred ustanke, o uzrocima nemira u Srbiji, o buni protiv dahija, Bukureštankom miru 1812, ratu 1913, itd., ali je u njoj obuhvaćena i kulturnohistorijska analiza života, običaja, mentaliteta i narodnog stvaralaštva u poeziji i prozi. Autor nije oklijevao da u svoje djelo unese i autentične termine kao 'vila', 'posestrima' i dr., dok je pjesme uz gusle okarakterizirao kao »prvo saznanje o svijetu« kod Srba.

Kako su Napoleonovi ratovi bili su žiži interesa Zapada, malo se obraćalo pažnje Srbiji, Turskoj i uopće prilikama na Balkanu, pa je Rankeova knjiga predstavljala novum ne samo za naučne krugove, već i vladarske. S prvom je već konstatirano da je Rankeovo djelo zbog ispravnog tumačenja i vrednovanja njezinih oslobodilačkih ratova, Srbiji učinilo veliku uslugu. U njima je autor vidio i više od ratovanja. Sagledavao je, naime, opću renesansu nacije koja je izgrađivala svoje »ustanove savremene evropske civilizacije«. Time je ujedno izrečena negativna ocjena o ponašanju velikih sila koje su stajale uz Osmanlijsko Carstvo, tj. na strani »turske despotije i varvarstva kao negacije opšteevropskog i opštečovečanskog progressa« (V. Stojančević).

³ Stupivši u javni život 1804, Vuk je bio pisar kod Čurčije, kod Jakova Nenadovića i ostao u državnoj službi sve do 1813. Prema tome, dobro je poznavao razvoj događaja u Srbiji, a to i Ranke ističe u svojim bilješkama »Zur eigenen Lebensgeschichte«.

Knjiga je primljena vrlo dobro; hvale ju i Niebur, i Goethe, i Kopitar, a registrirana je bila i u francuskom i engleskom jezičnom području. Autor sa zadovoljstvom obavještava prijatelje i rodbinu o novoj knjizi, ali u jednom pismu iste godine izražava samokritiku: »Znam šta na žalost tu još nedostaje.« Zato radi na drugom izdanju, koje popravljeno i dopunjeno izlazi u Berlinu 1844, pod istim naslovom. Dobivši još novog materijala od Vuka (kojem je i I. Brlić poslao određenu građu), proradivši i pruski državni arhiv, i npr., službene izvještaje pruskog konzula u Beogradu — Ranke 1879. objavljuje treće izdanje, ali sada pod naslovom »Srbija i Turska u XIX stoljeću«. Već sama činjenica da se vraćao na istu problematiku, pa čak i poslije tri decenije, dokazuje koliko je historičar Ranke uvažavao borbu srpskog naroda za oslobođenje i političku i kulturnu afirmaciju — i to kao pojavu od prvorazredne važnosti i za Evropu. Valja naglasiti da je »Srpska revolucija« već 1853. u engleskom prevodu štampana u Londonu, a 1876. na ruskom jeziku u Moskvi. I srpska inteligencija, svjesna značaja te knjige i njena doprinosa razumijevanju Srbije, u časopisu Matice srpske »Serbski letopis« donosi prevod »Revolucije«, u nastavcima. Društvo srpske slovesnosti u Beogradu imenuje 1849. Rankea svojim članom. Stojan Novaković preveo je treće izdanje 1892, a u novije vrijeme, 1965, Srpska književna zadruga izdala je vrlo dobar prevod (Ognjena Radovića) prvog izdanja sa korisnim analizama Rankeova koncepta i tumačenja »Revolucije« iz pera Nikole Radojčića i Vladimira Stojančevića.

Značajno je bilo i poznanstvo priznatog historičara sa *Jovanom Ristićem*, tada već ministrom Srbije. U spomenutim autobiografskim bilješkama (»Zur...«) sjeća se Ranke Ristićeve posjete Berlinu i činjenice da je taj »impresivni čovjek kao ugljen crne brade« 1851. slušao njegova predavanja iz povijesti srednjega vijeka. »Ali, ne, nismo govorili o nekadašnjim predavanjima, nego o sadašnjoj situaciji Srbije« — zabilježio je Ranke. Baš to njegovo ispravno prosuđivanje stanja u Srbiji i njenih nastojanja uticalo je, nema sumnje, i na stav Berlinskog kongresa 1878, koji je Srbiji priznao slobodu.

Prijateljstvo Vuka i Rankea ostalo je do kraja Karadžićeva života, a i poslije toga rastanka, njemački se historičar sjećao svog »nezaboravnog prijatelja«. U toj sretnoj i plodnoj suradnji Ranke je bio svjestan Vukova djela, pa je sav svoj honorar od knjiga podijelio sa Vukom. Cijeneci njemačkog naučnika Vuk se pak bavio mišlju da baš Ranke u Srbiji organizira prosvjetni i kulturni život. Ovim člankom htjeli smo obilježiti 200-godišnjicu rođenja Vuka Stefanovića Karadžića, koji je, uostalom, još 1861. dobio počasno građanstvo Zagreba.

Branka Pribić